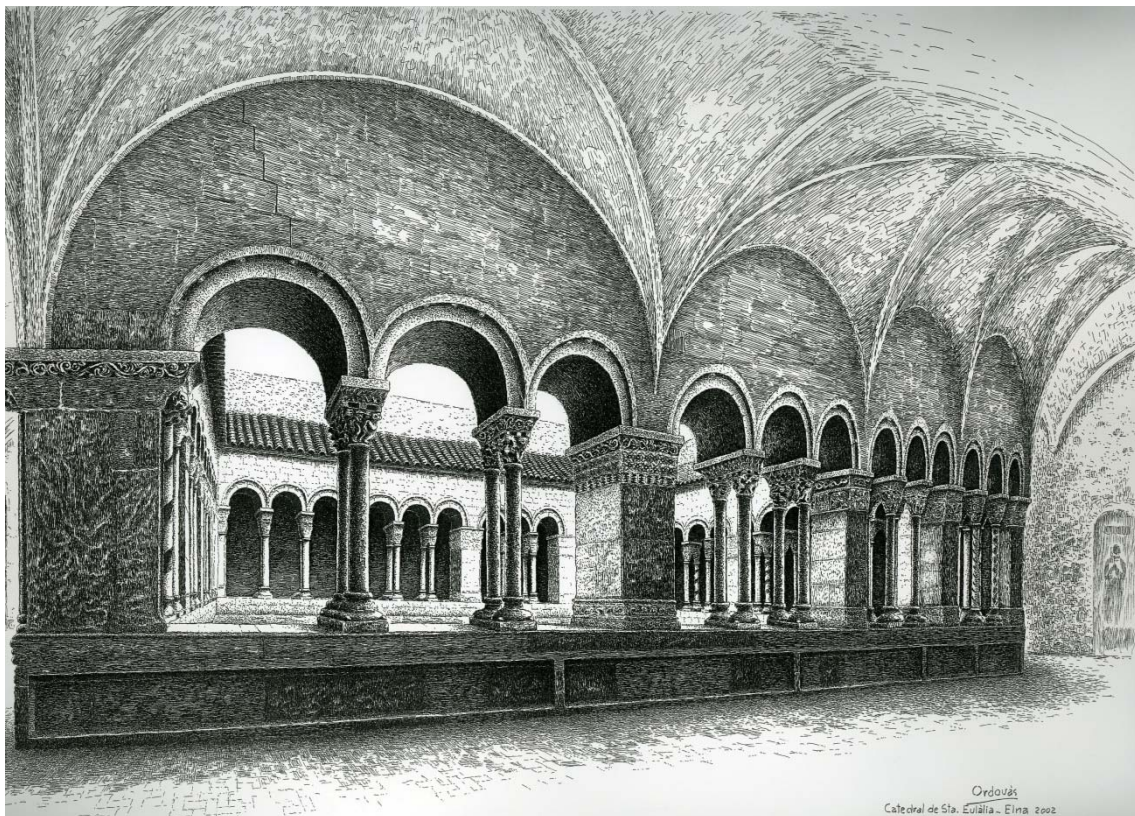

70a Sortida “Coneguem Catalunya”

Catalunya Nord

(Elna-Cotlliure)

1 de novembre de 2017

LA MATERNITAT D'ELNA va ser una institució humanitària dedicada a ajudar dones, sobretot exiliades. Situada en el terme comunal d'Elna, a la comarca del Rosselló (Catalunya del Nord), va ser fundada el novembre del 1939 per la suïssa Elisabeth Eidenbenz. Hi van néixer uns 600 nens, fills de refugiades de la Guerra Civil espanyola que estaven internades en els camps propers a Elna. La maternitat d'Elna era també anomenada la **maternitat suïssa**, ja que era obra d'una fundació humanitària d'aquesta nacionalitat, concretament de la secció del SCI (Servei Civil Internacional) anomenada Cartell d'Ajuda Suïssa als Nens de la Guerra Civil espanyola. Va deixar de funcionar l'any 1944 quan els nazis la van tancar durant l'ocupació de França. La maternitat es va situar a uns 7 quilòmetres a ponent del camp de refugiats d'Argelers, en un palauet abandonat als afores de la ciutat, a l'oest, el castell de Bardou.

Història de la Maternitat

Refugiats

A les acaballes de la Guerra Civil, amb la caiguda de Barcelona, l'últim reducte republicà important, el gener del 1939, es va produir la major diàspora de la història d'Espanya, amb mig milió de refugiats que volien passar a França. Davant de la pressió de l'opinió pública internacional, el cap del govern, Edouard Daladier, va autoritzar el 5 de febrer l'entrada al territori francès dels refugiats, que es va fer principalment pels passos fronterers de La Jonquera i Portbou, per on van sortir també les restes del govern republicà. Fins al 15 de febrer del 1939 van ingressar oficialment al departament francès Pirineus Orientals (que llavors tenia uns 230.000 habitants), un total de 353.107 persones, sobretot a peu: famílies senceres amb totes les pertinences, que no havien tingut la possibilitat d'escapar de cap altra manera; soldats que havien combatut a la batalla de l'Ebre, i membres de les Brigades Internacionals que, per motius polítics, no podien tornar al seu país d'origen. Quan les autoritats franceses van comprovar la magnitud de l'èxode, la catàstrofe humanitària ja era inevitable; poques setmanes abans del final de la guerra, l'"informe Valière", efectuat a petició del govern francès, estimava, el 9 de març del 1939, la presència d'uns 440.000 refugiats a França: 170.000 dones, nens i gent gran; 220.000 soldats i milicians, 40.000 invàlids i 10.000 ferits.

El govern francès, impotent davant de la situació, va decidir conduir els exiliats de la zona cap a les platges d'Argelers, a 35 km de la frontera. Van ser situats a la mateixa platja, i la zona es va envoltar amb filferro punxant. Els custodiaven tropes colonials, marroquins i senegalesos, i alguns gendarmes. La situació es va tornar caòtica: no hi havia campaments de barraques, lavabos, cuina, infermeria, i ni tan sols electricitat, i es van començar a multiplicar els casos de disenteria. Els malalts i ferits van col·lapsar els hospitals de la regió, i es van establir en dos camps propers a Sant Cebrià de Rosselló i al Barcarès. Les condicions d'aquests camps van fer que les possibilitats de supervivència d'un nadó fossin pràcticament nul·les, i, de fet, el part ja comportava un gran perill per a les mares. La mortalitat dels nadons en aquests camps superava el 90 per cent.

«Hi havia una mare que no tenia llet i el nen plorava de gana dia i nit. Quan es rendia de tant plorar, s'adormia i ella l'escalfava amb el seu cos. Les mantes que tenien encara estaven xopes d'aquells dies tan dolents de febrer. Quan sortia el sol, enterrava el nadó a la sorra fins deixar-li fora només el caparró. La sorra li feia de manta. Però al cap d'uns dies el nen es va morir de fred i de gana. Jo estava

embarassada i només de pensar que el meu fill naixeria en aquell infern ja em desesperava».

Aquest paràgraf recull el testimoni d'una àvia de Figueres, la Mercè Domènech (Portbou, 2004), que havia estat a Argelers i recordava aquells temps de penúria. A finals de 1939 estava embarassada i ella va ser una de les primeres mares que va parir a la Maternitat d'Elna. (Extret del llibre de l'Assumpta Montellà, La Maternitat d'Elna, bressol dels exiliats, Ara Llibres, Sèrie H, Badalona, octubre de 2005.

Elisabeth Eidenbenz (Wila, Zuric, Suïssa, 12 de juny de 1913 - Zuric, Suïssa, 23 de maig de 2011) fou una filantropa suïssa que creà la Maternitat d'Elna.

Elisabeth Eidenbenz era una mestra suïssa que va arribar a Madrid amb 24 anys, el 24 d'abril del 1937, com a voluntària de l'Associació d'Ajuda als Nens de la Guerra per ajudar mares i nens durant la Guerra Civil espanyola, formant part d'un enviament d'ajuda humana i material. Quan va caure la república, es va desplaçar amb els refugiats cap al Rosselló, on la majoria van ser internats. Allà es va dedicar a buscar i recollir les embarassades dels camps d'internament francesos. Va gestionar amb les autoritats franceses els permisos necessaris i va negociar els protocols d'actuació del personal de la maternitat als camps. El seu camp d'actuació va ser els camps d'Argelers, Sant Cebrià de Rosselló i Ribesaltes.

Després d'acabar els estudis de magisteri, el 1937 va viatjar a Burjassot (València), on el Servei Civil Internacional havia instal·lat l'ONG "Ayuda Suiza a los Niños de España".

També va estar a Madrid, sempre com a voluntària per ajudar amb aliments, roba i medicines a mares, nens i ancians durant la guerra civil espanyola, a més de la seva evacuació a àrees de Catalunya i València. Després de la caiguda de la Segona República Espanyola, els exiliats es van haver de refugiar en els camps francesos, en els quals molts van morir per desnutrició, malalties i altres misèries. A causa d'això qualsevol dona embarassada estava condemnada a perdre el fill o, encara pitjor, a morir ella en el part. Per aquest motiu Elisabeth va decidir de convertir un palauet abandonat a Elna, prop dels camps de refugiats de les platges del Rosselló (Argelers, Sant Cebrià, el Barcarès, Ribesaltes, etc.), en una llar de maternitat. Inicialment la institució es va mantenir gràcies a donacions voluntàries que arribaven d'Europa, però després del començament de la Segona Guerra Mundial, els fons van disminuir i van començar a arribar refugiats de França i altres països europeus. Principalment eren dones jueves que fugien de l'ocupació nazi. Per això, la maternitat es va veure obligada a associar-se amb la Creu Roja i acatar-ne la política sobre neutralitat, la qual cosa l'impedia d'acollir refugiats polítics, sobretot jueus. Per resoldre aquest entrebanc, Elisabeth Eidenbenz decidí de falsejar la identitat de moltes dones amb la finalitat de burlar aquestes lleis. Van ser molt fustigats per la Gestapo, fins al punt que en una ocasió ella mateixa fou detinguda. Van salvar aproximadament 400 nens espanyols i catalans, i 200 de jueus procedents d'Europa.

Acabada la Segona Guerra Mundial, treballà durant deu anys ajudant els que s'havien quedat sense casa a Viena. A partir del 1956 es dedicà a la reinserció laboral femenina, tornà a exercir de mestra i ensenyà a llegir a moltes dones analfabetes, filles, en la majoria de casos, de famílies desestructurades. Els darrers anys de la seva vida vivia retirada a Rekawinkel, a 30 km de Viena.

La historiadora [Assumpta Montellà](#) va recuperar la història a *La maternitat d'Elna, bressol dels exiliats*, amb el testimoni, entre altres, de la mateixa Eidenbenz (Badalona: Ara Llibres, 2005), en el qual compara la seva acció amb la d'[Oskar Schindler](#). El 2006 la [Generalitat de Catalunya](#) concedí a Elisabeth Eidenbenz la [Creu de Sant Jordi](#).

L'edifici

Al principi la maternitat es va instal·lar a un edifici de Brullà, que de seguida es va quedar petit. Després de buscar un emplaçament idoni, Elisabeth Eidenbenz va aconseguir ubicar la maternitat en un palauet de tres pisos semiabandonat als afores d'Elna, a la carretera de Montescot: el castell de Bardou, obra de Viggo Dorph-Petersen, construït el 1900. Restaurar-lo va costar 30.000 francs suïssos, que va aportar l'associació. El primer nen va néixer el 7 de desembre del 1939.

El centre feia servir per als subministraments els corredors sanitaris de la Creu Roja Internacional. En rebien principalment llet condensada i en pols, xocolata, formatge, conserves, farina, sucre i arròs, a part de biberons i medicaments. La resta del material procedia de col·lectes i d'ajuda humanitària. A més, l'escola d'infermeria suïssa hi enviava dos o tres professionals cada sis mesos. Les altres activitats les duïen a terme voluntàries i refugiades dels camps. S'atenien, de mitjana, 20 parts mensuals. Disposava de 50 llits, distribuïts en habitacions de 4 o 8 llits. Les habitacions havien estat batejades amb noms de ciutats o països, com Barcelona, Bilbao, Madrid, París, Suïssa, Polònia i el Marroc. La sala de naixements era una petita habitació blanca amb un llit, una taula, un lavabo i un armari per als estris de la llevadora. A causa de les dificultats, l'associació es va fusionar amb la Creu Roja el gener del 1942.

Segona Guerra Mundial i tancament

Des de l'esclat de la Segona Guerra Mundial, la maternitat va començar a recollir també mares jueves que escapaven de la persecució nazi, i hi van néixer uns 200 nens jueus. Els alemanys van ocupar el sud de França el novembre del 1942 i els van començar a buscar per tancar-los als camps d'extermini. Aquest afany per amagar i salvar jueus va fer que la Gestapo fes visites i inspeccions freqüents a la maternitat, davant de l'oposició de la directora, i per això, l'exèrcit alemany va tancar la maternitat la Pasqua del 1944.

Homenatge a Elisabeth Eidenbenz

L'edifici va estar abandonat fins que als anys 90 el va adquirir un artesà per establir-hi el seu taller de vitralls. Allà va conèixer casualment el 2001 Guy Eckstein, d'ascendència jueva, que era un dels nens que havia nascut a la maternitat, i li va explicar la història de l'edifici, desconeguda per ell. Junts van decidir buscar l'antiga infermera, i el 2002, la història perduda en l'oblit va sortir a la llum quan l'ajuntament va decidir fer un homenatge institucional a Elisabeth Eidenbenz. Des de llavors ha rebut diverses distincions internacionals.

Aquell any es va col·locar al palauet una placa amb la inscripció, en francès:

« En aquesta casa, on hi hagué la Maternitat Suïssa d'Elna del 1939 al 1944, van néixer 597 nens. Dirigida per Elisabeth Eidenbenz sota el patrocini de "Seguretat als infants de la Creu Roja suïssa". »

Les mares, víctimes innocents de la Retirada i de la Segona Guerra Mundial, estaven internades als camps d'Argelers, Sant Cebrià de Rosselló i Ribesaltes.

— Elna, 23 de març del 2002

El 14 de juliol del 2004, l'ajuntament de la vila va anunciar l'adquisició de la maternitat, per conservar-ne la memòria. Elisabeth Eidenbenz va ser guardonada amb la Medalla dels Justos entre les Nacions (2002), atorgada per l'estat d'Israel, la Creu de l'Ordre de la Solidaritat Social (2006), entregada per la reina Sofia d'Espanya, el premi Creu de Sant Jordi (2006), de la Generalitat de Catalunya, i la Legió d'Honor (2007), del govern de França.

La maternitat a la literatura i al cinema

La historiadora Assumpta Montellà va escriure el 2006 el llibre *La maternitat d'Elna, bressol dels exiliats*. Per fer-ho es va desplaçar a Àustria i va conèixer personalment Elisabeth Eidenbenz.

El 2008 es va publicar *Femmes en exil, mères des camps (Dones a l'exili, mares dels camps)*, de Tristan Castanier i Palau, amb el subtítol *Elisabeth Eidenbenz i la maternitat suïssa d'Elna*, originalment en francès.

El director Manuel Hueriga va començar el 2007 el rodatge de la pel·lícula *Las Madres de Elna (Les mares d'Elna)*, basada en el llibre de Montellà.

L'any 2016 es rodà un llargmetratge per a televisió sobre la història de la Maternitat titulat *La llum d'Elna*, coproduït entre d'altres per TV3, TVE i Radio Télévision Suisse, i dirigit per Sílvia Quer.

També s'ha portat al teatre. L'obra es va estrenar al Museu Memorial de l'Exili de la Jonquera el 27 de setembre del 2008, i és una producció de Projecte Galilei. La peça incorpora testimonis recollits per Assumpta Montellà en el seu llibre i cançons catalanes i franceses de diversos autors i estils. L'actriu i cantant Rosa Galindo narra la història, tot interpretant diferents personatges, i el pianista Luc-Olivier Sánchez acompanya el seu monòleg aportant un ampli ventall d'estats d'ànim.

ELNA (en [francès](#) Elne) és una ciutat, cap del municipi del mateix nom de la comarca del Rosselló, a la [Catalunya del Nord](#). Actualment, juntament amb [Alenyà](#), [Bages de Rosselló](#), [Cornellà del Bercol](#), [Montescot](#), [Ortafà](#), [Tèsà](#), [la Torre d'Elna](#) i [Vilanova de Raó](#) forma part del cantó número 12, [de la Plana d'Illiberis](#) (nou aplec de municipis fruit de la reestructuració cantonal feta amb motiu de les eleccions cantonals i departamentals del 2015). El cap del cantó és la ciutat d'Elna.

Etimologia

El seu origen remunta a la vila ibera anomenada ***Illiberis***, ***Iliberis*** (o altres formes similars) al país dels sordons o sardons a la vora del riu del mateix nom (avui el [Tec](#)), al sud del riu Ruscino que tenia al costat una ciutat dita [Ruscino](#). Fou la primera ciutat que va caure en mans d'Hanníbal després de travessar els Pirineus. Al [segle III](#) va rebre el nom de *Castrum Helenae* en honor de la mare de l'emperador [Constantí I el Gran](#), l'emperadriu [Helena](#). D'Helena va passar a Helna i Elna.

Segons [Joan Coromines](#), el topònim *Elna* procedeix de la forma basca *iri berri* (*vila nova*), que dona la forma ibèrica *Iliberis*, nom antic d'Elna. A partir d'aquesta forma, el filòleg esmenta la possible concurrència del mot grec *hel·lena*, o *helenà*, que hauria influït en el pas cap a Elna (o Euna) de la forma primigènia. També s'ha proposat que Elna vingui d'Helena, nom que l'emperador Constantí donà a la ciutat en memòria de la seva mare.

Localització i característiques generals del terme

El terme comunal d'Elna, d'una extensió de 212.900 hectàrees, és a la [Plana del Rosselló](#), a 12 quilòmetres al sud-est de [Perpinyà](#). La ciutat és a cinc quilòmetres del mar, just al nord del [Tec](#), tot i que el seu terme municipal hi arriba a tocar, a través d'una estreta llenca de terra, rural i poc urbanitzada, al llarg del marge esquerre del riu que arriba a la vora del mar, al lloc dit Bocal del Tec, que era antigament la desembocadura del riu abans que aquest no es desviés cap al sud. El riu Tec fa de límit natural del terme d'Elna pel costat de migdia, i el separa dels termes de [Palau del Vidre](#) i [Argelers de la Marenda](#), tot i que el segon, només en part. Al nord, l'[Agulla de la Mar](#) separa els termes d'Elna i [Alenyà](#). Pel que fa a la resta de termenals, no segueixen cap element natural, i obeeixen més a les propietats i antigues senyories.

La ciutat d'Elna

La ciutat és construïda sobre i al voltant d'un turó poc elevat de 32 metres, encimbellat per la catedral, al nord del [Tec](#) i envoltada de paisatges de camps i vinyes. Elna apareix ja des dels seus orígens dividida en dues parts, la Vila d'Amunt, o barri de la [Catedral](#), i la Vila d'Avall, o Vila Baixa. La Vila d'Amunt era envoltada de muralles i contenia també el castell i el Convent dels Caputxins, actualment tots dos en ruïnes, i el Palau Episcopal, destruït en temps de [Napoleó III](#). També són desaparegudes, o desafectades i

reconvertides, diverses capelles: la de Santa Caterina del Palau, la de Santa Maria de Bell-lloc o del Puig, la de Sant Esteve, darrere l'absis principal de la catedral, la de [Sant Jordi de l'Hospital](#), la de Sant Llàtzer, a la Porta de Cotlliure, la de Sant Llorenç, ara convertida en Museu Arqueològic; a la Vila Baixa, la de Sant Pere, que podria haver estat la catedral primitiva de la ciutat (només se n'han trobat vestigis de sarcòfags) i la de [Sant Jaume](#), que potser va succeir la de Sant Pere; actualment en resta una part, convertida en un taller menestral. Es conserven diverses portes del clos murallat, com la Porta o Portal Balaguer, la de Perpinyà o la dels Portalets. Al voltant d'aquest doble nucli primigeni, es van anar formant els primers barris: el Camí Ral, la Colomina, abans Colomina de les Forques, el Convent, el Forn de Calç, les Garrafes, el Planiol, la Pompa Grossa, el Portal -o la Porta- de Cotlliure, la Porta de Perpinyà, els Quatre Camins i Sota les Garrafes. Més endavant n'aparegueren d'altres.

En l'actualitat la ciutat d'Elna s'estén de forma rectangular a la plana de l'entorn de la ciutat vella. Té el títol de [ciutat](#) des de l'[edat mitjana](#), perquè és seu episcopal, encara que amb el pas del temps la seva evolució urbanística i demogràfica no ha seguit les de les ciutats contemporànies, i Elna ha romàs bastant reduïda, tant en extensió com en població. Va ser seu del [Bisbat d'Elna](#) entre el [segle VI](#) (vers el 572) i el 1602, quan el bisbe va traslladar definitivament la seva residència a [Perpinyà](#). Tot i això, el bisbat encara és anomenat oficialment [bisbat d'Elna i Perpinyà](#).

Al [segle XI](#), es va edificar la catedral de [Santa Eulàlia i Santa Júlia](#) (les santes patrones de la vila) en lloc d'una església més antiga. Entre els segles XII i XIII, els [canonges](#) van fer construir el [claustre](#), mentre que la ciutat reforçava les muralles el 1150, de manera que va esdevenir d'aquesta manera una important [plaça forta](#). Nombrosos vestigis de muralles subsisteixen encara actualment.

El bisbat d'Elna va ser la seu d'una sèrie de concilis, reunits a la plana de [Toluges](#), anomenats concilis de pau, ja que tenien lloc dins del moviment de la [Pau de Déu](#). Aquests concilis són igualment anomenats *Concilis d'Elna / Toluges* o, simplement, *concilis de Toluges*. El primer d'aquests concilis va ser congregat pel [bisbe de Narbona](#) Guifré de Cerdanya el 1027 i fou el primer a evocar el concepte de [Treva de Déu](#), que completa el de [Pau de Déu](#). Diversos concilis es van celebrar a la plana de Toluges el desembre del 1041 i el 1065.

Ciutat de [Catalunya](#), Elna va patir al llarg de la seva història nombrosos assalts. El 25 de maig del 1285, a la [croada d'Aragó](#), la ciutat caigué, després d'un [setge](#) comandat per [Felip l'Ardit](#), rei de França, qui forçà les portes de la [catedral](#) i massacrà els habitants. Tornà a ser assetjada el segle XIV per [Pere III d'Aragó](#). A ran de l'annexió del Rosselló per [Lluís XI](#), Elna es va alçar contra els francesos i fou de nou assetjada i presa el desembre del 1474 i el seu defensor, [Bernat d'Oms](#) decapitat. Poc després, com la resta del Rosselló, la ciutat fou restituïda a Catalunya i Aragó el 1493. La creixent importància de la vila veïna de [Perpinyà](#), a partir del [segle XIII](#), començà a fer ombra a Elna. Els bisbes passaren a residir més sovint a Perpinyà que a Elna, i el 1602 el trasllat de residència s'oficialitzà pel papa [Climent VIII](#); ara bé, encara actualment el bisbe resident a Perpinyà s'anomena *bisbe d'Elna i de Perpinyà*.

Després del [Tractat dels Pirineus](#) del 1659, que va fixar la frontera als [Pirineus](#), les muralles de la ciutat van ser destruïdes, cosa que va accentuar el declivi d'Elna. Actualment romanen dempeus alguns panys de muralla medieval, així com tres portes

d'entrada a la ciutat. Elna va esdevenir una població modesta de predomini agrícola ([vinya](#), fruits i llegums). Serva, però, vestigis de la seva glòria passada a través de restes tant romanes com medievals.

Al [segle XX](#), com moltes poblacions de la regió (sobretot [Ceret](#) i [Cotlliure](#)), Elna ha esdevingut un centre artístic important. [Arístides Maillol](#) hi va fer estades: el seu *Pomone* serveix de memorial de la [Segona Guerra Mundial](#). [Étienne Terrus](#) hi tenia un taller des d'on, amb [Henri Matisse](#) i [André Derain](#), llançà el moviment del [fauvisme](#).

EL CLAUSTRE D'ELNA és un monument medieval del [Rosselló](#), a [Elna](#). És el claustre de la [catedral d'Elna](#) i fou residència dels seus [canonges](#). El [claustre](#) es coneix essencialment per les seves escultures [romàniques](#), però a més d'això també hi ha un nombre important d'escultures [gòtiques](#).

A diferència de la majoria dels claustres de la [Catalunya del Nord](#), el claustre d'Elna no va ser construït per [monjos](#) sinó per canonges, els clergues assistents del [bisbe](#) en el govern de la [diòcesi](#). Els canonges disposaven d'edificacions de vida i d'estudi ubicades a l'est i a l'oest del claustre. La [catedral](#) se situa al sud.

La construcció del claustre es va fer en diverses etapes: la galeria sud es va dur a terme a finals del [segle XII](#); la galeria est és de principis del [XIII](#), la galeria nord de finals d'aquell mateix segle i la galeria oest de començament del [segle XIV](#). Els canonges d'Elna van continuar els treballs del claustre, malgrat el declivi de la vila enfront de la seva rival, [Perpinyà](#). La residència dels canonges es transferí oficialment a Perpinyà el

1602, tot i que el claustre havia estat abandonat força abans d'aquesta data. Durant la *Revolució francesa*, fou ocupat per l'administració municipal i es convertí en el *claustre dels ciutadans*. Les primeres restauracions del monument es van dur a terme en aquella època.

El claustre respecta l'esquema d'*arquitectura* establert al *segle XII*: cada galeria té cinc pilars quadrangulars i vuit columnes geminades unides amb arcs de mig punt. Està elaborat totalment amb *marbre blanc*, probablement marbre de *Ceret*. L'espai central l'ocupa un *jardí* que en l'època *medieval* no era accessible, perquè no hi havia cap porta.

L'escultura de la galeria sud és del tot romànica, hereva dels tallers de *Santa Maria de Serrabona* i de *Sant Miquel de Cuixà*. S'hi desenvolupen temes vegetals i animals, però el pilar central és l'únic que està ornamentat amb escenes historiades, tretes de la vida de *sant Pere* i de *sant Pau*. La paret de la galeria, contigua a la catedral, conté nombroses sepultures de prelats i d'habitants d'Elna. A l'extrem de la galeria, hi ha una gran porta del *segle XIV*, feta de marbres blancs i rojos, que dona a la catedral. En aquesta galeria, s'hi van afegir arcs gòtics al *segle XIV*, decorats amb escenes de la resurrecció de Crist.

La galeria oest és una còpia de les escultures de la galeria sud, amb alguns *capitells* tractats amb *estil gòtic*.

La galeria nord veu com hi coexisteixen a parts iguals els capitells d'*estil romànic* i els capitells gòtics. Tot i això, l'esquema d'escultura és la mateixa que la de la galeria sud,

sobretot amb capitells amb motius vegetals i animals i una sola escena historiada: el martiri de [santa Eulàlia](#) i [santa Júlia](#), damunt del pilar central.

La galeria est, d'estil gòtic, està decorada amb un cicle de la infantesa de Crist representada als pilars de la galeria, i amb un cicle de la passió de Crist a la paret de la galeria.

Hi ha dos sepulcres de l'escultor [Ramon de Bianya](#): el del bisbe Ramon de Vilallonga (1216) i el de Ferran del Soler (1203). Un tercer sepulcre, el del bisbe Guillem Jordà (1186) és d'autor desconegut.

CATEDRAL DE SANTA EULÀLIA I SANTA JÚLIA D'ELNA

Es troba a la ciutat d'Elna, en el municipi del mateix nom, a la comarca del Rosselló, (Catalunya Nord). Romànica dels segles XI - XIII amb elements gòtics, va ser la seu del bisbat d'Elna fins que aquest va passar a ser Bisbat de Carcassona el 1801, després de la Revolució Francesa, per recuperar el 1817 el Bisbat d'Elna-Perpinyà, passant a ser-ne seu principal la catedral de Sant Joan de Perpinyà.

Història

La seu episcopal fou fundada al segle VI, i el seu primer bisbe va ser Domne (571-586), segons consta a les actes dels concilis de Toledo i Narbona. Va tenir els territoris del Conflent, del Rosselló i del Vallespir a partir del segle IX. Se l'esmenta des del 861 i fou consagrada el 916 pel bisbe Elmerad. Cap al 1140, durant el bisbat d'Udalgar de Castellnou, es va fortificar la catedral, i es van repetir treballs de fortificació els segles següents.

Durant la croada contra la Corona d'Aragó, la població del Rosselló que s'havia congregat a la vila va lluitar amb força contra els croats en el setge d'Elna. Finalment, els habitants es refugiaren a la catedral de santa Eulàlia, que fou cremada; hi hagué, doncs, una matança per part de l'exèrcit croat; en acabat, van cremar la vila. Entre 1380 i 1400 es van iniciar les obres per ampliar la catedral amb una nova capçalera al voltant de la romànica, però no es van acabar.

L'edifici

Interior

Té planta basilical de tres naus i tres absis a l'extrem oriental. La nau central es cobreix amb volta de canó (d'uns 8 metres d'amplària) i les laterals amb quart d'esfera, si bé originalment es cobria amb bigues de fusta. Els pilars que sostenen i separen les naus responen a tipus diferents. Alguns, del segle XI, són cruciformes amb semicolumnes adossades.

Exteriorment, l'absis major és reforçat per dos contraforts i amb una sèrie d'arcs cecs i lesenes. A la part baixa de l'absis sobresurt una absidiola reforçada també per contraforts i que correspon a una cripta actualment cegada. Al voltant dels absis hi ha els murs que havien de formar l'arrencada de la capçalera gòtica inacabada del segle XIV, que només arriben a uns tres metres d'altura.

La façana principal, als peus de l'església, presenta una portalada amb d'arc de mig punt sense decoració. La part baixa de la façana presenta un aparell de còdols. en alguns llocs

disposats a espiga i en d'altres més irregularment; més amunt canvien a carreus ben tallats combinats amb arcuacions llombardes amb arquivoltes planes de basalt negre.

El campanar se situa a l'angle sud-oest, sobre la façana principal, i és de planta quadrada i massís, de quatre pisos d'alçària. A cada pis hi ha quatre arcs a cada façana que són tots cecs excepte els dos arcs centrals als dos pisos superiors. Els arcs del primer pis duen arquivoltes de basalt negre. A l'altra banda de la façana hi ha un campanar més petit de còdols i maons que es considera del segle XIV i que es relaciona amb les fortificacions de la catedral, igual que els merlets que coronen la façana principal.

Al llarg del costat sud de l'església s'hi van afegir capelles d'estil gòtic entre els segles XIII i XV, i s'hi va obrir una nova porta.

COTLLIURE (oficialment en francès *Collioure*) és una vila, cap de la comuna del mateix nom, de la comarca del Rosselló, a la Catalunya del nord. Actualment, juntament amb les viles d'Argelers de la Marenda i de Portvendres i els pobles de Banyuls de la Marenda, Cervera, Palau del Vidre i Sant Andreu de Sureda forma part del cantó número 5 de *la Costa Vermella* (nova agrupació de municipis fruit de la reestructuració cantonal feta amb motiu de les eleccions cantonals i departamentals del 2015), amb capitalitat a Argelers.

Antic poble de pescadors i vinyataires, conegut per les seves anxoves, Cotlliure ha estat també motiu d'inspiració per a pintors com Matisse, Derain, Chagall, Gris, Braque, Picasso, Dufy i Dalí, entre d'altres, que han retratat el seu castell, els seus carrerons o el pintoresc campanar de la seva església arran de mar. En el seu cementiri hi ha les tombes **d'Antonio Machado** i del novel·lista Patrick O'Brian, que hi residí entre 1949 i 2000. El malnom dels cotlliurencs és *ganxeros* o *conyics*. La dita diu: "*A Cotlliure (hi) fa bon viure, i a Argelers, si tens diners*".

LA VILA DE COTLLIURE

Desapareguda la primitiva Vila vella de Cotlliure amb l'ampliació de les fortificacions del Castell Reial dutes a terme per Vauban, passà a anomenar-se *Vila vella* l'antic barri de pescadors i mariners situat entre la riba esquerra de la Ribera del Dui i l'església de Santa Maria dels Àngels de Cotlliure, feta construir també per Vauban. Havia estat murallada, i conserva dos antic portals, a més de la torre de la muralla convertida en campanar de l'església parroquial. És el que s'anomena *Port* o *Platja d'Amunt*. Conserva racons antics, com la plaça de la Meria i el carrer porxat de Sant Vicenç.

A la zona central de la vila, a prop i a ponent del Castell Reial, hi ha el Cementiri vell, amb les tombes antigues del poble, entre les quals les d'Antonio Machado i la seva mare i la de Patrick O'Brian. El creixement de la vila ha fet que el vell cementiri quedés insuficient, i s'ha construït el Cementiri Nou més a ponent, ran del nou traçat de la carretera D - 914, a la zona de la Creueta.

La vila de Cotlliure s'estén en forma de semicercle a l'entorn del seu port. Si la vila vella, acabada de descriure, en

forma el braç nord-oest, el Raval en forma l'altra meitat, la meridional i sud-est. Enmig de les dues, aturonat, el Castell Reial de Cotlliure. El Raval, antigament fora muralles, conforma el *Port* o *Platja d'Avall*, i és presidit per una torre medieval que servia de far i

havia servit de duana. Als seus peus s'estén l'àmplia platja de Cotlliure. El traçat dels carrers del Raval és també clarament medieval. A l'extrem de llevant d'aquest nucli hi ha l'antic convent de *Sant Domingo*, erigit el 1290 i amb vida comunitària fins al 1791. És un bell edifici sobretot dels segles XIII i XIV; actualment hi ha el Museu dels Dominicans. Al seu entorn va néixer el barri conegut amb el mateix nom: els Dominicans i a ran de mar, el barri de Vorammar, del qual pren el nom el passeig allí existent. Modernament, Cotlliure s'ha estès, sobretot muntanya amunt cap al sud-oest - únic sector on pot créixer- a partir d'urbanitzacions modernes.

La capella de Sant Vicenç

La capella de Sant Vicenç de Cotlliure, del segle XVIII, està situada a ran de mar, a l'antic illot de Sant Vicenç, a l'extrem nord-est de la Vila vella actual i al nord de l'església parroquial de Santa Maria dels Àngels. L'illot enllaça amb l'església mitjançant un dic. La capella conserva les estàtues de Saint-Vincent, Saint-Maxime i Sainte-Libérate.

Santa Maria dels Àngels de Cotlliure

L'església parroquial de Cotlliure és sens dubte una de les més conegudes de França, immortalitzada pels pintors que han sabut expressar amb sensibilitat pròpia la singularitat i la bellesa d'aquest edifici dominat pel seu campanar de cúpula rosada.

Està situada a l'extrem nord-est de la Vila vella de Cotlliure i del Port d'Amunt, a ran de mar. És un edifici de la segona meitat del segle XVII, fet construir per Vauban en el moment que enderrocà l'antiga església parroquial i la major part de la Vila vella de Cotlliure, on era situada, per ampliar i modernitzar l'antic Castell Reial de Cotlliure. L'església és construïda en l'estil gòtic meridional, d'una sola nau, on s'obren vuit capelles laterals. La seva arquitectura austera contrasta per la riquesa de la seva decoració interior amb notables retaules barrocs, un dels quals, el de l'altar major és un immens i esplèndid tríptic de tres pisos esculpit sobre fusta i totalment daurat, obra de l'artista català Joseph Sunyer, realitzat el 1698. Els fonaments de la torre del campanar, bastit damunt d'una antiga torre de la muralla que envoltava la vila de Cotlliure, se submergeixen en el mar. El campanar és l'antiga Torre del Far de les muralles de la vila.

El castell reial de Cotlliure

La vila de Cotlliure, punt estratègic important sobre la costa, disposava d'una xarxa de fortificacions i de torres que la protegien tant per part de mar com de muntanya. El castell, amb les seves muralles, era la peça mestra d'aquell sistema defensiu. D'origen medieval, el Castell Reial de Cotlliure fou molt modificat per Vauban, a la darrerria del segle XVII, convertint-lo en un castell modern, per l'època, dins de l'estil que imposà aquell gran enginyer militar francès. Per construir els glacis de ponent, arrasà la Vila vella de Cotlliure, església inclosa. Algunes restes d'aquella vila vella romanen a

l'interior del castell actual. Està situat, aturonat, enmig dels dos nuclis en què es divideix Cotlliure, l'actual Vila vella i el Raval, de forma que domina els dos nuclis i tot el port. Mencionat ja en època visigòtica durant el setge del rei Wamba, el castell fou en gran part fortificat i arranjat pels Comtes del Rosselló i després pels reis d'Aragó. A principis del s. XIII, Pere II d'Aragó va donar un lloc dins el castell a l'Orde dels Cavallers del Temple, que hi van construir un palau del qual resta poca cosa més que la capella. Els Templers van ser reemplaçats pels Cavallers de Sant Joan de Jerusalem. El Palau esdevingué la residència d'estiu dels reis de Mallorca o d'Aragó. Després de la unificació d'Espanya, els monarques espanyols van continuar fortificant la ciutadella i l'emperador Carles V visità Cotlliure el 1538 durant una visita al Rosselló. El 1642, la fortalesa és assetjada per les tropes franceses i no resisteix gaire temps. Després de les lluites entre espanyols i francesos en 1793 que van ocasionar nous desperfectes, la seva fisonomia general no canviaria gaire més. Avui dia, tal com es presenta als nostres ulls, la massa imponent d'aquesta fortalesa sembla sorgir de les aigües en les quals estan submergides les altes muralles. Després d'una obra de restauració remarcable, l'antic palau dels Reis d'Aragó sembla reprendre a poc a poc una nova vida. De les estances del castell es pot gaudir d'una vista esplèndida sobre la vila i sobre el massís de les Alberes, que davalla suaument per anar a morir dins el mar.

El Fort o Castell de Sant Elm

Dominant la vila de Cotlliure enlairada al sud de la població, dalt d'un turó, es troba el Fort o Castell de Sant Elm, fortificat per Carles V el 1554. Al centre del fort es troba la Torre de la Guàrdia, torre medieval, rodona, de l'estil de les torres de Madaloc o de la Maçana, al voltant de la qual, conservant-la, es va construir el fort, a la segona meitat del segle XVI, en temps de Felip II de Castella.

El Far de Cotlliure

L'antic far de Cotlliure és una antiga torre de les muralles de defensa de la vila que amb la construcció de la nova església parroquial de Santa Maria dels Àngels, en substitució de l'antiga parroquial enderrocada el segle XVII, esdevingué campanar del temple parroquial, sense abandonar en un principi la seva funció de far.

La costa

La costa del terme de Cotlliure és molt trencada i articulada, com tota la Costa Vermella. Comença, al nord, a la meitat oriental de la Platja de l'Olla (la meitat occidental pertany a Argelers), a la desembocadura del Torrent Ravener. En direcció a llevant, derivant cap al sud-est, es troba el massís on hi ha el Fort Carrat i el Fort Rodon, a més de, a l'extrem sud-est, el Fort del Mirador, aquest darrer ja damunt de la vila de Cotlliure. A continuació, sempre cap al sud-est, es troba la Platja de Sant Vicenç, el port de Cotlliure, dominat per la vila i el Castell Reial. La costa remunta cap al nord-est, per l'Ansa de la Baleta, i forma un altre petit cap, abans de tornar al sud-est i formar l'Ansa dels Reguers, que queda tancada, altre cop al nord-est, per la Punta dels Reguers, amb les antigues bateries d'artilleria. Tot seguit, altre cop cap al sud-est, s'obre la Platja de l'Oli, que és termenal amb Portvendres: una mica menys de la meitat pertany a Cotlliure i la resta a Portvendres.

Reproduïm alguns paràgrafs d'un article de J.M. Castellet «**Vida y muerte de Antonio Machado en tierras catalanas**», publicat a Cuadernos para el diálogo, novembre 1975, Antonio Machado 1875-1939, com a homenatge celebrat al Palau de la UNESCO a París amb motiu del centenari del seu naixement.

«Los azares de la guerra civil llevaron a Antonio Machado a realizar un doloroso peregrinaje, el último de su vida, a lo largo de las tierras de lengua catalana. Ya en noviembre de 1936, Machado es evacuado, desde el Madrid asediado, a Rocafort, pueblo cercano a Valencia, donde vivió hasta mediado el año 1938. En Valencia escribe la continuación de su *Juan de Mairena* y algunos poemas en los que hace referencia a la tierra y al paisaje que le han dado acogida así como al mayor de los poetas de lengua catalana:

(...) *Valencia de finas torres,
en el lírico cielo de Ausias March,
trocando su río de rosas
antes que lleguen a la mar
pienso en la guerra. La guerra
viene como un huracán (...)*

En plenitud de sus facultades intelectuales, ya en Valencia, empieza, sin embargo su desmoronamiento físico. Y así, es un hombre enfermo el que llega a Barcelona, tras el traslado del gobierno de la República, a mediados de 1938. En Barcelona y después de una breve estancia en el Hotel Majestic, Antonio Machado es alojado, junto con sus familiares, en una gran mansión, la «Torre Castañer», de amplio y viejo jardín romántico, en el barrio de San Gervasio.

Enfermo y fatigado, el poeta lleva una vida retirada y de escasa actividad. Escribe ya muy poca poesía y su producción más constante son los artículos que publica en «La Vanguardia» barcelonesa. (...) Para nosotros, catalanes, hay un artículo muy significativo de esta última etapa. Corresponde a la serie «Desde el mirador de la guerra» y se publica el 6 de octubre de 1938. Su párrafo dice así:

«En esta egregia Barcelona, perla del mar latino, y en los campos que la rodean, y que yo me atrevo a llamar virgilianos, porque se da un perfecto equilibrio entre la obra de la naturaleza y la del hombre, gusto de releer a Juan Maragall, a Mosén Cinto, a Ausiàs March, grandes poetas de ayer, u otros, grandes también de nuestros días. Como a través de un cristal, coloreado y no del todo transparente para mí la lengua catalana, donde yo creo sentir la montaña, la campiña y el mar, me deja ver algo de estas mentes iluminadas, de estos corazones ardientes de nuestra Iberia. Y recuerdo al gigantesco Lulio, el gran mallorquín. ¡Si la guerra nos dejara pensar! ¡Si la guerra nos dejara sentir! ¡Bah! Lamentaciones son éstas de pobre diablo. Porque la guerra es un tema de meditación como otro cualquiera, y tema cordial esencialísimo. Y hay cosas que sólo la guerra nos hace ver claras. Por ejemplo: ¡Qué bien nos entendemos en lenguas maternas diferentes cuantos decimos, de este lado del Ebro, bajo un diluvio de iniquidades: «Nosotros no hemos vendido nuestra España!». Y el que esto se diga en catalán como en castellano, en nada amengua ni acrecienta su verdad.»

¡Qué tremenda confesión acerca de uno de los grandes problemas hispánicos, nunca resuelto, el del casi imposible diálogo de las lenguas y de los hombres! «*Hay cosas que sólo la guerra nos hace ver claras*», dice Machado, bajo el estruendo de los

bombardeos, en la inminencia de la derrota. ¡Como si hubiera que apurar hasta el límite de la muerte para descubrir las trampas que algunas ideologías siempre conservadoras, cuando no abiertamente reaccionarias o fascistas, colocaban bajo un demagógico e irreal concepto de unidad! ¿Tendremos que repetirnos siempre, desde la desdicha y hasta el infinito, que la única viabilidad del Estado español pasa por la asunción de la pluralidad de los pueblos y lenguas? ¿Hay todavía quien, con corazón limpio y mente despejada, pueda negar una formulación como la de Salvador Espriu, referida a su mítica Sepharad/España:

*Diverses són les parles i diversos els homes,
i convindran molts noms a un sol amor?*

Cuando Machado escribe el artículo citado faltan sólo tres meses para que emprenda la última etapa de su peregrinaje, la que le ha de llevar al exilio. Es un hombre enfermo y derrotado, como su propio pueblo. Alrededor del 20 de enero de 1939, a través de los servicios de la Universidad de Barcelona, es evacuado, junto con su familia y con un grupo de profesores e intelectuales. Cerca de la frontera se encuentran con Carles Riba, nuestro gran poeta. (...) Riba y su esposa, la poetisa Clementina Arderiu, iban en una ambulancia. En un alto en el camino encontraron a los Machado, eran como personas desvalidas y abandonadas, y les hicieron subir en la ambulancia, pero al llegar a la frontera tuvieron que cruzarla a pie. (...) En el tránsito el grupo se disgregó y no volvió a reconstruirse hasta unas horas después. Según el testimonio de Clementina Arderiu, al reencontrarse, Riba le dijo a Machado: «Ya ve usted, don Antonio, ya estamos en Francia.» Y Machado le contestó: «¡Hallarme en Francia y como un mendigo!». Y añadió: «¿Le parece a usted que me comprarán este reloj de oro que perteneció a mi padre?». Era todo lo que de valor llevaba consigo.

(...) Los Machado encontraron alojamiento en Cotlliure, pequeño pueblo pescador de la Catalunya francesa, en la fonda de madame Quintana. Eran las últimas semanas de don Antonio y de su madre. Enfermos los dos, apenas salían del hotel. No hay casi testimonios de esos últimos días. Uno de ellos ha sido recogido por Jean Cassou en un bello pasaje del ensayo que le dedicó en su libro *Trois poètes: Rilke, Milosz, Machado*.

Después de recordar las dos evocaciones del mar que encontramos en el poeta mesetario de *Campos de Castilla*, Cassou concluye diciendo de las gentes de Cotlliure, que no habían olvidado la breve estancia de Machado entre ellos, le contaron cómo gustaba de conducir sus paseos, los últimos de su vida, hasta una roca que avanzaba sobre el mar: «*Là, s'asseyant et contemplant autour de lui le bleu du ciel et le bleu de la mer, plongé, immergé dans cette contemplation, il murmurait avec ravissement: C'est la Grèce.*»

Se diría que, al borde del Mediterráneo, y como un segundo destino fatal volvían a recuperar sentido los versos que lo tuvieron en una primera y triste ocasión, la muerte de Leonor:

*Señor, ya me arrancaste lo que yo más quería.
Oye otra vez, Dios mío, mi corazón clamar.
Tu voluntad se hizo Señor, contra la mía.
Señor, ya estamos solos mi corazón y el mar.*

Antonio Machado murió el 22 de febrero de 1939. Terminaba así su periplo de guerra y exilio por los países catalanes, de uno y otro lado de la frontera. Desde entonces descansa, entre apellidos catalanes, en el cementerio de Cotlliure, lugar de peregrinación habitual entre nosotros, tanto los supervivientes de una guerra que se lo llevó, como a

muchos otros españoles, «ligero de equipaje» y «casi desnudo como los hijos de la mar», como los más jóvenes, los de las generaciones que no conocieron, felizmente para ellos, la guerra civil.

*Cuando llegue el día del último viaje,
y esté al partir la nave que nunca ha de tornar,
me encontraréis a bordo ligero de equipaje,
casi desnudo, como los hijos de la mar.*

BIBLIOGRAFIA:

-Montellà, Assumpta, La Maternitat d'Elna, bressol dels exiliats, Ara Llibres, S.L. Badalona, octubre 2005, 1ª edició.

-Castellet, J.M. «Vida y muerte de Antonio Machado en tierras catalanas», Cuadernos para el Diálogo, Madrid, Noviembre 1975, Revista mensual, número extraordinario XLIX.

-Collioure Historique et visite de la ville, Col. As de Coeur, Editions APA POUX-ALBI, mars 2003

https://ca.wikipedia.org/wiki/Maternitat_d'Elna

<https://ca.wikipedia.org/wiki/Elna>

https://ca.wikipedia.org/wiki/Claustre_d'Elna

https://ca.wikipedia.org/wiki/Santa_Eulàlia_i_Santa_Júlia_d'Elna

[https://Cotlliure](https://cotlliure.com/)

NOTES:

Portada: Dibuix d'Antoni Ordovàs

Fotografies: Blanca Forgas

La preparació d'aquesta 70ª Sortida ha estat realitzada per membres de la Secció de Cultura de l'Agrupació Excursionista Talaia, novembre de 2017.

